



## Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ  
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial  
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով  
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

**Share** — copy and redistribute the material in any medium or format

**Adapt** — remix, transform, and build upon the material

9906

№ 9

ԱՆԴՐԵՆԿ

Կ Ե Զ

ՕՏՈՐԱԳԻՆ  
(ՍՏՆՏՐԵՆՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ)

Ռուս. քաղաք. Տ. Յակոբովսկու

ՅԳԼ. ԴԼ  
Ա-57

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

Կառնիսկի Մ. Մառտիրոսեան:

Պուշկինեան փողոց, № 12.

1903.

17 JUL 2006

№ 1.

ԼԵՕՆԻԴ ԱՆԴՐԵԵՎ

891-71

Ա-57

ևս.

1006  
29186

ՕՏԱՐԱԶԻՆ  
(ԱՐՄԵՆՅԱՆ «ՄԱՐԶ» ԽՈՒՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ)

Ռուս. քարզմ. Ց. Յովհաննիսյան

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Արագածիս ՄՆ. Մարտիրոսեանցի

Գուշկինեան փողոց, № 12.

1903.

299

53-10/1176  
15.108  
A-21

12 02 2013

9906

19 NOV 2010

2



# ՕՏԱՐԱԶԳԻՆ

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 28 Мая 1903 г.

Ուսանող Չիստեակօվը առաւօտեան ժամը տասնմէկից մինչև երեկոյեան ութը զրուած էր զանազան աներում դասեր տալով, իսկ համալսարան գնում էր միայն չարաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, երբ պարագամունքները աշակերտների հետ՝ ուշ էին սկսում, այն էլ միայն մի բողբոջով, որպէս զի պէղէլը անունը նշանակէր դասախօսութիւն յաճախողների ցուցակում: Դասախօսութիւններին նա երբէք չէր յաճախում և նոյն իսկ չը գիտէր, թէ որտեղ էին գտնուում երկրորդ կուրսի իրաւաբանների լսարանները, որովհետև սաստիկ չէր սիրում պրօֆեսսորներին և մտադիր էր առաջիկայ դարնան ընդմիջտ գնալ արտասահման ու այնտեղ ապրել և ուսանել: Հէնց այդ էր պատճառը, որ այնքան աշխատանք էր յանձն առել, և այդ նպա-

ՕՏԱՐԱԶԳԻՆ  
 1903

5

տակով էր, որ փող էր յետ գցում, իսկ երեկոները, դասերից վերադառնալուց յետոյ, նստում էր ու գերմաներէն սովորում: Վրճոն էր գնալ Գերմանիա, Բեռլին: Մի տարուց ի վեր այնտեղ ապրում էր նրա հին ընկերներից մէկը, որ շուտ-շուտ երկար ու ոգևորուած նամակներ էր գրում և իւրաքանչիւր նամակում յորդորում էր նրան, որ նոյնպէս գնար Բեռլին:

Բայց երբեմն-երբեմն երեկոները Չիստեակովի զլխում ինչ որ բան աղմուկում էր՝ ջրաղացի անուի վրայից թափուող ջրի նրման, յողնած աչքերի առջև նշոյլին էին տալիս աշակերտների անախորժ գէմքերը, և սաստիկ ցաւ էր զգում ձախ կողքում: Այդ ժամանակ այլ ևս անկարելի էր պարագել, և նա կամ պառկում էր անկողնում և սկսում հաշել կիտած փողերը ու երազել իր ապագայ բեռլինեան կեանքի մասին, կամ գնում էր ներքև, վաթսուենչորսերորդ համարը, ուր երեկոները սովորաբար հաւաքուում էին իր կեցած համարներում, «Հիւսիսային Բեռլինում», ապրող ուսանողները: Նա չէր սիրում այնտեղ հաւաքուող ուսանողներին, ինչպէս առհասարակ չէր սիրում իր շուրջը գտնուող ու կոտարուող ամեն ինչ,—այն փողոցները, որով գնում-գալիս էր, այն սենեակը, որ-

տեղ ապրում էր և առհասարակ այդ ամբողջ անկարգ-անկանոն, քառային, բարբարոսավարի կուլիտ և անհեթեթ կեանքը: Նոյնիսկ բարբարոսներից էլ վատթար էին թւում նրբան իր տեսած բոլոր մարդիկը, թէ փողոցներում և թէ աներում,—բարբարոսները խիզախ մարդիկ էին, իսկ սրանք լոկ չէին յարգում ոչ իրանց, ոչ ուրիշներին, և յաճախ երևան էր գալիս նրանց մէջ բուլթ բռնութեան և տխմար անգթութեան սոսկալի ուրուականք: Բայց այն դիտակցութիւնը, որ ինքը ընդ միշտ հեռանալու է նրանցից և շուտով տեսնելու է ուրիշ մարդիկ, լաւ մարդիկ, և ապրելու է օրինաւոր ու բարի կեանքով,—հաշտեցնում էր նրան մնացող մարդկանց հետ և տարօրինակ թախիժ ու մեղմ կարեկցութիւն էր զարթեցնում նրա սրտում: Եւ երբ նա գնում էր նրանց մօտ իր բարձր հասակով, իր նեղ ու հիւանդոտ կրծքով, ճրջնաւորի անարիւն դէմքով և տենդայնօրէն փայլող աչքերով, նրա յուշիկ «բարև՛ ձեզ»-ը հնչում էր իբրև արտուր հրաժեշտի ողջոյն:

Իսկ ներքեւում, վաթսուենչորսերորդ համարում, միշտ տիրում էր անհող ուրախութիւն ու աղմուկ: Այնտեղ սաստիկ շատ դարեճուր էին խմում ու ծխում, երգում ու դուրսդուրում և քնում էին և՛ տախտակամածի,

և՛ բազմոցների վրայ, ուստի և օղբ կապտա-  
 ժեռ էր ու ծանր, տոգորուած գինոգու (սպիր-  
 տի) և տառեխի հոտով, և ամեն բանում տի-  
 բուծ էր այնպիսի յարատե ու անյաղթելի  
 անկարգութիւն, որ Չիստեակօվին երբեմն  
 թւում էր, թէ այդ էլ մի առանձին տեսակ  
 կարգ է:

Սենեակի տէրերն էլ, Վան'կա Կօստիւ-  
 բինը և Պանովը՝ շատ նման էին իրանց սե-  
 նեակին, — նոյնպէս անկարգ և նոյնպէս ան-  
 կարգութիւնը օրէնք դարձրած, նրանք առա-  
 ւօտեան թէյի տեղ օղի կամ դարեջուր էին  
 խմում, գիշերները լուսացնում էին, իսկ ցե-  
 բեկները քնում:

Շատ քիչ գոյք ունէին նրանք, բայց պա-  
 տուհանների վրայ միշտ շարուած էին լինում  
 զանազան մեծութեան դատարկ շիշեր և մի  
 լաւ դաշնակարան (հարմօնիում), իսկ պատի  
 վրայ՝ մի դափ և մի եռանկիւն: Այն ժամա-  
 նակից ի վեր, երբ նոյն համարներում ապ-  
 բող մի ուսանող, սերբ Ռայկօ Վուկիչը, մի  
 գիշեր դափն առած անցուդարձ արեց մի-  
 ջանց ում և սարսափելի վախեցրեց բոլոր  
 կացողներին, որոնք դուրս պրծան սենեակ-  
 ներից՝ կարծելով թէ տունը կրակ է ընկել, —  
 սպասաւոր Սերգեյը ամեն երեկոյ ժամը տաս-  
 նըմէկին գալիս, դափը տանում էր մինչև

միւս առաւօտ, իսկ առաւօտեան յետ էր բե-  
 րում՝ երկու շիշ դարեջուր էլ հետը, և եր-  
 կարաբելս Վան'կա Կօստիւբինը, որ առաւօտ-  
 ները շատ մոայլ էր լինում, դափ ածելով մի  
 կարճ ու մոայլ տաղ էր ասում: Այնուհետև  
 լուում էին դաշնակարանի հնչուն և ուրախ  
 գեղգեղանքները — և սկսում էր անհեթեթ  
 և Չիստեակօվի համար անհասկանալի օրը:

Երբ երեկոյեան վաթսունչորսերորդ հա-  
 մարն էր գալիս նեղկուրձք, հիւանդոտ Չի-  
 ստեակօվը, վրան կրելով աշխատաւոր օրուայ  
 և կենսական խիստ որոշ նպատակի հետքե-  
 րը, ընկերական խումբը հանդիպում էր նրան  
 թեթև հեգնութեամբ և անբարեացակամու-  
 թեամբ:

— Օտարադղին գալիս է, — յայտարարում  
 էր Վան'կա Կօստիւբինը: Եւ ուսանողները  
 ծիծաղում էին, որովհետև Չիստեակօվը՝ ամ-  
 բողջ դէմքովը, երկար մազերովը և ուսանող-  
 ղական տնազգեստի (тужурка) տակից երե-  
 ւացող կապոյտ վերնաշապկովը՝ ամենից քիչ  
 էր նման օտարադղու: Արտասանութիւնն էլ  
 կատարեալ վելիկօթօսական էր՝ փափուկ, կոկ  
 ու մտածկոտ:

Ուսանողները նրան չէին սիրում այն  
 պատճառով, որ նա բոլորովին անտարբեր էր  
 վերաբերում նրանց կեանքին, չէր հասկա-

նում այդ կեանքի հրճուանքները և նմանում էր մի մարդու, որ երկաթուղու կայարանում նստած սպասում է գնացքին, ծխում, խօսում է, նոյն իսկ կարծես գրաւում է, բայց աչքը ժամացոյցից չի հեռացնում: Իր մասին ոչինչ չէր պատմում, և ոչ որ չը գիտէր, թէ ինչու քսանինը տարեկան հասակում հագիւ երկրորդ կուրսումն է, բայց յաճախ և շատ մանրամասնօրէն խօսում էր արտասահմանի և արտասահմանեան կեանքի մասին: Եւ ու՛մ որ առաջին անգամը տեսնէր՝ մեղմ հրճուանքով կը պատմէր մի լուր, որ չը գիտեմ՝ որտեղ էր լսել և երբ, այն է՝ թէ Խրիստիանիայի ամենալաւ հրապարակում ժողովուրդը երկու գեղեցիկ յուշարձան է կանգնեցրել Բեռլինումն և Իքսէնին նրանց կենդանութեան օրով, և Բեռլինումն ու Իքսէնը այդ հրապարակով անցնելիս տեսնում են անեղծ մետաղից շինած իրանց արձանները և այնքան խանդաղատում են ժողովրդական սիրոյ այդ ցոյցից, որ երկուսն էլ լաց են լինում: Եւ այդ պատմելիս՝ Չիստեակօյը հալեացքը դարձնում էր մի կողմ, և աչքերը արտասուակալում էին ու կարմրում:

Միբում էր նա խօսել նոյնպէս այն բանի մասին, թէ որքան փող է յետ չցել արտասահմանի համար, այն է՝ երկու հարիւր

քսան ուրբի, և մի անգամ նոյնիսկ բոլոր ուսանողներին ձանձրացրեց դանդատուելով, թէ մի ընտանիքում լրբաբար տասնմէկ ուրբի կտրեցին նրա դասավարձից: Առանց այլալուծեան վարձը կտրեցին. իսկ երբ սկսեց պահանջել, սկզբում ծիծաղեցին վրան, իսկ յետոյ դուրս արին:

— Արիւն-քրտինքով վաստակած փողերս կտրեցին, — ասում էր նա զայրոյթով ու թախիծով: — Որ լաւ հաշւենք, գուցէ դուրս դայ, որ երկու տարուայ կեանք եմ մաշել այդ փողը վաստակելու համար:

— Լաւ, հերիք է նուաս, — վրայ բերեց վանկա կօստիւրինը, — կուղևս, մեր մէջ հաւաքենք քեզ համար այդ տասնմէկ ուրբիս:

Կօստիւրինը պարզ սրտով առաջարկեց այդ և շատ զարմացաւ ու վիրաւորուեց, երբ Չիստեակօյը վրդովմունքով մերժեց իր առաջարկութիւնը:

— Ընկեր-տղայ չես, — ասաց Կօստիւրինը յանդիմանութեամբ, և ամենքը համաձայնեցին, որ Չիստեակօյը ընկեր-տղայ չէ:

Այդ երևում էր նաև այն բանից, որ նա արհամարհական անտարբերութեամբ էր վերաբերում ուսանողական բոլոր շահերին, — ինչքան էլ կարևոր բան պատահէր, որքան էլ տաքանային ամենքը վաթսոււնչորսերորդ հա-

մարում, նա յուռ կը մնար, մատներով մտքա-  
մուրը կը դափահարէր սեղանը, իսկ եթէ վի-  
ճաբանութիւնները երկարէին, կը սկսէր յօ-  
բանջել ու վեր կը կենար, կ'երթար գերմա-  
ներէնով պարապելու:

— Ես այստեղի մարդ չեմ, — կ'ասէր՝ կա-  
տակի ձևով ներողութիւն խնդրելով, բայց  
նրա կատակում ինչ որ տարօրինակ և՛ չը գի-  
տեմ ինչու՝ վիրաւորական ճշմարտութիւն  
կար: Եւ միւսներէ համար անախորժ էր ըզ-  
գալ, որ իրանք ամենևին չեն ճանաչում այդ  
նեղկուրձը մարդուն, որ այդպէս ուղղակի  
գիմում է դէպի իր նպատակը և չի ուզում  
ասել, թէ որտեղից է այդքան ոյժ ու վճռա-  
կանութիւն իր հիւանդոտ կրճքում: Նրան  
չէր սիրում մանաւանդ Վան'կա Կօստիւրիներ:  
Սա բարձրաճիտ կօչիկներ էր հազնում, ա-  
ման էլ գիւղում եղած ժամանակ գիւղացա-  
վարի էր հազնում, սիրում ու յարգում էր  
ամեն ինչ, որ ուսական է, օղի, կվլաս,  
իւղալի շէի ու մուժիկներին, և աշխատում  
էր խօսել կողիտ ձայնով ու ռամկավարի, —  
кажется-ի տեղ кажись էր ասում և շուտ-  
շուտ գործ էր ածում давеча բառը: Նա չէր  
հասկանում Չիստեակօվի յամառ ձգտումը դէ-  
պի արտասահման և՛ չը գիտեմ ինչու՝ նրան  
դասում էր այնպիսի երևոյթների կարգը,

ինչպէս են՝ սպիտակ ձեռնոցները, երբէք չը  
գինովլալը, այցելութիւնները և նորատարազ  
կօչիկները: Չիստեակօվին բնորոշելու հա-  
մար, բացի «բնկեր-տղայ չէ» խօսքերից, նա  
գործ էր ածում երկու մակդիր—արիստօկրատ  
և շան-ճրագ:

Միւսները անտարբեր էին վերաբերում  
դէպի ամեն ինչ, որ ուսական է, յաճախ  
նոյնիսկ պախարակում էին զուտ ուսական  
բաները և ասում էին Չիստեակօվին, թէ ի-  
րանք էլ ուրախութեամբ կ'երթային արտա-  
սահման ապրելու և սովորելու, եթէ փող ու-  
նենային: Իսկ Չիստեակօվը յորդորում էր  
նրանց, ապացուցանում էր, թէ փող միշտ  
կարելի է գտնել, յուզում էր, բայց յետոյ  
ուշադրութեամբ նայում էր նրանց բարե-  
սիրտ, կիսահարած ռեխներին, յիշում էր  
նրանց մշտական ծոյլ ու գեղիս կեանքը և ան-  
տարբերութեամբ լռում: Նստում էր մի ան-  
կիւնում, ճիւղտուած անկողիններից մէկի  
վրայ և այտեղից՝ վերին աստիճանի գունատ,  
նեղկուրձը ու վճռական՝ գիտում էր միւս-  
ներին իր փայլուն ու հեռուն նայող աչքերով:  
Իսկ միւսները ուրախ զուարթ ապրում  
էին իրանց համար երիտասարդութեան ու  
առողջութեան անհոգութեամբ, կարծես թէ  
ոչ երէկ կար նրանց համար, ոչ էգուց, ոչ էլ



անիծեալ հարցեր, որ անիծեալ իրականութիւնը բերում է իր հետ: Լայնաթիկունք, մագոտ, հաստավիզ, մանրաչքանի ու բթահայեաց Տօլկաչօվը ցոյց էր տալիս միանների ոյժը, կշռաքարեր էր բարձրացնում և ամենքին ստիպում էր նայել ու հիանալ իր վրայ, — նա մարմնամարզական ընկերութեան անդամ էր, ոյժից զատ ոչինչ չէր ընդունում և բացէիբաց արհամարհում էր համալսարանը, ուսանողներին, գիտութիւնը և ամեն տեսակ հարցեր: Շատերն էլ նրան ատում էին, բայց վախում էին նրա վիթխարի ոյժից, նրա կոպտութիւնից, որ ոչնչի առաջ կանգ չէր առնում, և նոյիսկ յետեից չէին համարձակում վատ խօսել նրա մասին: Եւ երբ որեւէ մէկը, համբերութիւնը հատած, սկսում էր վիճել հետը, միշտ այսպիսի խօսքերով էր սկսում վէճը.

— Ի հարկէ, ամեն մարդ իրաւունք ունի այս կամ այն համոզմունքն ունենալ, բայց կարծեմ դու, Կօստեա, սխալում ես...

Իսկ նա այդպիսի նուրբ քաղաքավարութիւններ չէր հասկանում և առանց այլևայլութեան վերջ էր տալիս վէճին.

— Սրժէ միթէ ձեզ պէս յիմարների հետ վիճել: Եթէ ձեր իրաւունքը ինձ տային, ամեն օր բոլորիդ էլ ախոռատանը ճիւղտով կը ձեծէի:

Եւ ամենքը ձեռացնում էին, թէ նա կատակ է անում, ու ծիծաղում էին: Սենեակի տէրը, Պանօվը, սոխ էր չոթում տառելի համար ու լաց էր լինում. Ռայկօ Վուկիչը, — մի ցածրահասակ սերք՝ չոր, ջլուտ, կորաքիթ, սուր ու երկծիւղ կզակով, որի վրայ բուսնում էր ծակծկող խոզանաձև միրուք, ու կախ ընկած բեխերով, — լուռ նայում էր օղի-ին, սպասելով, թէ երբ կածեն բաժակները: Շատ տարօրինակ մարդ էր այդ Ռայկօն: Սթափ ժամանակը լուռ էր, իսկ երբ մի քիչ օղի էր խմում, սկսում էր կոտրտած ու ծիծաղելի ուսերէնով տաք-տաք ու յամառ կերպով պատմել Սերբիայի մասին՝ ինչ որ մանր-մունք ու անհետաքրքրական բաներ, — կուսակցութիւնների մասին, արմատականների ու թիւրքերի մասին, ինչ որ Բօզեմլիչ անդանունով անպիտան ու սարսափելի մարդու մասին և էլի ինչ որ մի բանի մասին: Եւ այնքան գովում, փառաբանում էր իր փոքրիկ ու քոնձոռոտ Սերբիան, որ ամենքը ծիծաղելի թուլանում էին ու սկսում էին ձեռք առնել նրան:

— Տէր Աստուած, — զարմանում էր Վանկա Կօստիւրինը: — Մեծ-մեծ խօսում է Սերբիայի մասին, բայց որ հարցնես, ամբողջ Սերբիան հազիւ այս տառելի չափ լինի: Որ

թիւրքը ուզի, ամբողջապէս բերանը կը դնի ու կուշ կը տայ:

— Բկումը դէմ կ'առնի,— առարկում էր Ռայկօն, քստմնելով բեխերով, կզակով, սուր-սուր ու մանր աչքերով և առնասարակ իր ամբողջ փոքրիկ փշփշոտ ու ջլուտ կերպարանքով:

— Կը թքի, դէն կը գցի. կ'ասի՝ ինչ անպիտան բան է եղել:

Ռայկօն կարմրատակում էր, բարկացած աչք էր ածում բոլորին և կատաղած շարժում էր.

— Էշեր:

Ու դնում էր իր համարը: Ընկերները հռնում էին, իսկ Չիստեակօվը, տխուր-տխուր ժպտալով մտածում էր,— այ քեզ յիրաւի փոքրիկ ու տխուր երկիր՝ կուարար ու թոյլ բնակիչներով, ուր միշտ անկարգութիւն է տիրում և ուր ամեն ինչ մանր է ու ողորմելի, ինչպէս զինուոր ձևացող երեսանների խաղը: Եւ խեղճը գալիս էր փոքրիկ Ռայկօի վրայ, և սիրան ուղում էր նրան էլ իր հետ արտասահման տանէր, որպէս զի այնտեղ իսկական, լայն ու խելացի կեանք տեսնէր:

Շիչքը կիսով չափ դատարկուելուց յետոյ՝ ուսանողները սկսում էին երգել ու նուագել և մէջներից մէկին ուղարկում էին

Ռայկօի յետեից, որ դափ ածելում մասնագէտ էր համարւում: Ռայկօն գալիս էր ու սկսում էր մտայլ դէմքով դափ ածել, իսկ աչքերը վառւում էին գայլի աչքերի պէս և այնպիսի սուր հայեացքով, ինչպէս կրէտի խայթոցը: Եթէ սկսում էին շատ ուրախանալ, և տաքացած արիւնները սկսում էր եռ գալ երակներում, Վան'կա Կօստիւրինը տեղիցը վեր էր թռչում, ուսերը թօթւում էր ու պարում էր ոռուսաց ժողովրդական պարը: Պէտք էր տեսնել, թէ ինչպէս այդ ծանրալուշ ու անշնորհք մարդը զարմանալի թեթև կերպով պարում էր ու փետուրի նման թռչում սենեակի մէջ, ինչպէս կրնկով կտկտացնում էր տախտակամածը, ճշում, բղաւում, և ամբողջ սենեակը կարծես պտոյտ էր գալիս ու զոդում նրա ոտնաձայնից, դաշնակարանի կլկլան հնչիւններից և դափի որոտագոջ զրմ-զրմբոցից: Եւ բոլոր նախդների աչքերը փայլում էին, ոսկրները շարժ էին գալիս, և մէկը կամ միւսը քաշւում էր մի անկիւն, յուսահատ հրճուանքով թափ տալիս ձեռքը և կրծքի խորքերից սրտամաշտակ ու քաղցր հառաչ արձակում: Եւ բոլորը դժբերի նման էին թւում Չիստեակօվին:

Պարը վերջացնելով Վան'կա Կօստիւրինը հիփհիս խնդրում էր Ռայկօին:

— Դէ, թէ տղայ ես, Ռայկօ, ցոյց տուր՝  
թէ ինչպէս են պարուս ձեզնում: Այսպէս հօ  
չեն կարող:

— Այդպէս չեն կարող, բայց աւելի լաւ  
կարող են:

— Որ այդպէս է, մի վախեցիր, ցոյց  
տուր: Ես գիտեմ, ձեզնում լաւ են պարուս:

Ամենքը խնդրում էին, և Ռայկօն, վախ-  
կոտ ու զայրացկոտ հայեացք գցելով շուրջը,  
գէն էր գնում դափը: Յետոյ դէմքը վայրագ  
ու արիւնարբու արտայայտութիւն էր ստա-  
նում, և նա մի քանի տարօրինակ, թափուտ  
ու ծակող շարժումներ էր անում—կարծես  
ոչ թէ պարելու էր, այլ խեղդելու, ճանգը-  
տելու և սպանելու: Այդպէս՝ առանց նուա-  
զածութեան՝ լուրջ ու մի քիչ ահուկի ար-  
տայայտութեամբ պարելով, նա այնքան նը-  
ման էր փոքրիկ վայրենիի, որ ամենքը քըր-  
քիջ էին բարձրացնում, և նա նորից վերա-  
ւորում էր, սկսում էր հայհոյել ու գուրա  
էր գնում սենեակից:

«Ի՞նչ կուլիտ մարդիկ են»,—մտածում էր  
Չիստեակօյլը, և խեղճը գալիս էր փոքրիկ  
Ռայկօի վրայ, որ այնքան սաստիկ սիրում  
էր իր փոքրիկ հայրենիքը:

Վաթսուհիորսերորդ համարում լինում  
էր նաև մի ուսանող, կարուեւզ աղգանուհուով,

միշտ միատեսակ արամազրութեամբ, միշտ  
ուրախ, և փոքր ինչ գոռոզ: Նրա եղած ժա-  
մանակ ամեն ինչ փոքր ինչ փոխում էր,—  
միայն լաւ երգեր էին երգում, ոչ ոք Ռայ-  
կօին ձեռք չէր առնում, և ուժեղ Տօլկաչօյլը,  
որի ոչ ամբարտաւանութեանը չափ կար, ոչ  
ստորաքարչութեանը, կամակատարութեամբ  
օգնում էր նրան վերարկուն հագնելիս: Իսկ  
կարուեւզը երբեմն դիտմամբ իբր թէ մոռա-  
նում էր նրան բարեւել և ստիպում էր զա-  
նազան խաղեր անել՝ վարժուած շան նման:

1006  
29186

— Դէ, մսի կտոր, բռնի սեղանի ոտքիցը  
ու բարձրացրու:

Տօլկաչօյլը ինքնագոհ կերպով բարձրաց-  
նում էր սեղանը:

— Դէ հիմի ծոփ այս քսանկօպէկանոցը:  
Տօլկաչօյլը ծռում էր ու ամաչկոտ կեր-  
պով ասում.

— Իսկ հայրիկս կրակքաչիկից օղակ էր  
չինում:

Բայց կարուեւզը արդէն այլևս չէր լսում  
նրա ասածը և գնում էր խօսելու միայնակ  
նստած Չիստեակօյլի հետ: Չիստեակօյլի հետ  
նա միշտ լուրջ էր լինում ու բժշկի պէս կա-  
րեկցօրէն ուշադիր, և խօսելիս մօտիկից ու  
փաղաքջօրէն նայում էր աչքերի մէջը: Չիս-  
տեակօյլն էլ խղճում էր նրան և միշտ հա-

մողում էր, որ իր հետ դնայ արտասահման:

—Հը, գնում էք,—հարցնում էր կարուեվը:

—Երկու հարիւր քսան կայ: Հարիւր ութսուն էլ դեռ պէտք է: Իսկ դուք,—ժրպտում էր Չիստեակօվը:

—Ես՝ չէ, Դժուար կը լինի ձեր բանը այնտեղ, հոգիս: Ձեր առողջութիւնը...

—Այնտեղի կլիման լաւ է:

—Ճիշտ է, բայց աւելի լաւ կը լինէր կրիմ գնայիք...

Չիստեակօվի դունատ դէմքը աւելի ևս գունատուեց և կոպերը կարմրատակեցին: Կսկիծից ու սարսափից դողալով, կարծես թէ սրտիցը պոկում էին իր արտասահմանը, շնչաց՝ վշտահար ու յուսահատ.

—Ես այստեղ կը մեռնեմ: Կը մեռնեմ: Տէր Աստուած, այնտեղ մարդիկ կան, այնտեղ կեանք կայ, իսկ այստեղ...—նա յուսակաուր թափ տուեց ձեռքը:

—Դէ լաւ, դէ լաւ,—հանգստացնում էր նրան կարուեվը:—Որ այդքան ուզում էք, գնացէք, Տէր ընդ ձեզ:

—Այնտեղ, գիտէք,— խանդաղատօրէն շնչում էր Չիստեակօվը,—այնտեղ Խրիստիանիայում Բեռնսուծին արձան են կանգնեցրել:

կենդանութեան օրով: Նոյնպէս և Իբսէնին: Եւ նրանք ամեն օր... անցնում են մօտովը ու տեսնում այդ: Տէր Աստուած: Երանի արժանանայի միայն ոտք դնել այդ հողի վրայ, զէթ մի անգամ շնչել այդ օդը... Կուրծքս թոյլ է. շատ կարելի է, ասում են, թոքախտ ունեմ: Երանի այնտեղ մեռնէի:

Կարուեվը փաղաքջօրէն գգուեց նրա ծունկը:

—Ձէք մեռնիլ: Մեզ բոլորիս կը թաղէք: Ինչպէս երեսում է՝ կեանքը կարգին ձմռել է ձեզ: Շատ ջղային էք:

—Չղային,—ժպտաց Չիստեակօվը:—Ի՞նչ ջղեր, այստեղս է,—նա խփեց կրծքին,— այստեղս է այրել-խորովել ձեր կեանքը:

Եւ սկսեց պատմել, թէ ինչպէս արտասահմանում ամեն ինչ էժան է, և միայն մարդիկ են թանկ, և ոչ թէ այնպէս, ինչպէս Ռուսաստանում, որտեղ ամեն ինչ թանկ է, իսկ մարդիկ՝ էժան:

II

Տարուայ երկրորդ կէսին Չիստեակօվի վիճակն աւելի դժուարացաւ: Ուժք պակասեց, ձախ կողքը սկսեց աւելի յաճախ ցաւել, և դասերին շատ հեշտ էր զրգուում, մանա-

ւանդ որ աշակերտները բթամիտ էին, ծոյր ու յանդուգն: Վաթսունչորսերորդ համարի ուսանողական կեանքն էլ դէպի վատը փոխուեց: Այդ համարում մի դէպք պատահեց, որ ամենքը շատ շուտ մոռացան, բայց Չիստեակովը չը կարողացաւ մոռանալ, որովհետեւ այդ դէպքը շատ կսկիծ պատճառեց սրտին: Նոյեմբեր ամսին էր. ուժեղ Տօլկաչովը՝ չը գիտեմ ինչու՝ կոիւ սկսեց Վանկա Կօստիւրինի հետ ու ապտակեց նրան: Երեկոյ էր, գիշերուայ մօտ էր. ուսանողները խմբով կանգնած էին բակում. բոլորն էլ թունդ հարբած էին և պարզ չէին հասկանում եղածը:

— Ինչո՞ւ ես խփում, — գոռաց Կօստիւրինը:

— Ա՛յ թէ ինչու, — ասաց Տօլկաչովը և մէկ էլ այնպէս խփեց, որ Կօստիւրինը երկուտակուեց, քիչ մնաց վայր ընկնէր, և ատամները արնոտեցին: Բոլորն էլ յօնքերը կիտեցին, սկսեցին գոգոռալ, բայց ոչ դժսիրտ չ'արեց միջամտել, և միայն Չիստեակովը՝ հիստերիկական ճիչ արձակելով՝ յարձակուեց վիթխարի Տօլկաչովի վրայ ու անչնորճ կերպով խփեց նրան, այնպէս որ իր բուժ մատը ցաւացրեց: Յետոյ ինչ որ ծանր բան՝ փթանոց քարի նման իջաւ գլխին, նա

վայր ընկաւ, իսկ երբ տեղից բարձրացաւ, բոլորը շրջապատել էին նրան ու վրայ էին պրծնում դէպի Տօլկաչովը, բայց չէին խփում, այլ միմիայն գոգոռում էին: Բայց և այնպէս Տօլկաչովը մի քիչ վախեցաւ ու սկսեց արդարանալ, աշխատելով մեղքը գցել Կօստիւրինի վրայ, որ մի կողմ կանգնած՝ սև յորձունք էր թքում ձեան վրայ ու ասում.

— Միթէ այսպէս կարելի է, տղերք:

Տաս րոպէից յետոյ Տօլկաչովին ու Կօստիւրինին հաշտեցրին: Նրանք ձեռք տուեցին իրար ու համբուրուեցին, իսկ Չիստեակովը ձեռները իրար յխփեց ու լաց եղաւ ցաւից, կսկիծից ու զայրոյթից:

— Տէր Աստուած, համբուրւնւմ է իրան ձեծողի հետ: Այդքան էլ ստորութիւն:

— Քեզ ինչ, — ուսն ի վեր հարցրեց Տօլկաչովը: — Ուղո՞ւմ ես, բռնեմ քեզ, կտրուի այն կողմը գցեմ:

— Օտարազգի, — արհամարհաբար ասաց Կօստիւրինը, ու ամենքը գոգոռալով ու ծիծաղելով՝ գնացին դէպի դարպասը, իսկ Չիստեակովը բարձրացաւ իր սենեակը, պառկեց ու այդպէս պառկած երկար ժամանակ լալիս էր մուժ տեղը: Բռնութիւնը, անարդարութիւնը թուխպի պէս կանգնած էին նրա գլխին, և հեռաւոր, անմատչելի դրախտ էին

Թւում նրան օտար, լուսաւոր երկիրները: «Երանի մի տեսնեմ ու թէկուզ իսկոյն մեռնեմ»,—մտածում էր նա սրտմաշուկ կարօտով:

Միւս օրը Կօստիւրինը ամաչեց իր արածից ու գնաց Չիստեակօյլի սենեակը, ուր մինչ այդ երբէք ոտք չէր դրել: Ներս մըտնելով նա երկար ժամանակ շփոթուած աչք էր ածում չորս կողմը ու գովում սենեակը:

—Ի՞նչ լաւ է այստեղ: Կարծես կոյսի խուց լինի,—ասաց նա ու յանկարծ սկսեց լալ, և մի կողմ ծոռուած երկար բեխերի վրայով սկսեցին գլորուել ու թափուել հիւրանոցի կեղտոտ սեղանի կարմիր մահուղի վրայ արցունքի խոշոր ու վճիտ կաթիլներ: Իսկ մի շարաթ անցած ամեն ինչ մոռացուեց, և Տօլկաչօյլը նորից սկսեց հիացնել ամենքին իր մկանների ոյժով, բայց Չիստեակօյլը չէր կարողանում այլ ևս առանց սարսափի նայել նրա կարմիր ու հաստ վզին ու ահագին բռնունցքին և միշտ նրաներկայութեամբ այնպէս թոյլ ու անօգնական էր զգում իրան, ինչպէս չաւի ճուտը բազէի առաջ: Կոպիտ, անասնական ոյժը խրոխտաբար կանգնած էր նրա առաջ, և չը կար մէկը, որ պաշտպանէր նրան: Այնուամենայնիւ այլ ևս ձեռք չէր տալիս Տօլկաչօյլին, սակայն սա առաջին անգամը

արհամարհական ու անկեղծ քրքիջով ընդունեց այդ և այնուհետև յաճախ ասում էր նրան.

—Հը՞, օտարազգի, շնւտ ևս արտասանման ջհաննամուելու: Ծնւտ արա, թէ չէ մի օր սատանան ականջիս կը փչի, ու կը բռնեմ, կողքիդ սկորները կը հաչեմ:

Չիստեակօյլը զարհուրում էր. բան չէր ասում ու մտածում էր ինքն իրան՝ «մինչև անգամ չի էլ հասկանում, որ անվայել բան է խօսել մէկի հետ, որ իրան ձեռք չի տալիս»: Իսկ Տօլկաչօյլը հռհռում էր.

—Մի վախեցիր. կատակ եմ անում: Ինչիս է պէտք քեզ պէս շան-ճրագը:

Եւ ամենքը ազատ շունչ էին քաշում, որովհետև վախենում էին, որ Տօլկաչօյլը ճիշտ որ կը բռնի ու կը ծեծի նրան, և երբեմն սկսում էին համոզել Չիստեակօյլին, որ հաշտուի հետը:

—Իսկապէս շատ լաւ տղայ է,—ասում էին կիսով չափ անկեղծօրէն, որովհետև յետակից էլ սիրտ չէին անում ճիշտ խօսել Տօլկաչօյլի մասին և նոյն իսկ չէին համարձակուում անկեղծօրէն մտածել նրա մասին: Եւ միմիայն Կարուելին ասաց, որ հաւանում է Չիստեակօյլի արածին, ու գրեթէ ոտքը կըտրեց վաթսուհորսերորդ համարից:

Չիստեակօվի փողը արդէն հասել էր երկուհարիւր իննսունի, և յոյսկար, որ գարնանամտին, ապրիլին, չորս հարիւրը կը լրանայ: Աւելի էլ կ'ուեննար, բայց մի վաճառական դարձեալ վարձը կտրեց, տասը ռուբլի պակաս տուեց, թէև խոստացել էր տալ, և բացի այդ՝ Չիստեակօվը տասնհինգ ռուբլի տուեց Ռայկօին, որ տանից գրեթէ ոչինչ չէր ստանում և ընկերների հաշուով էր ապրում (նրա սենեակավարձի մասը Վան'կա Կօստիւրինն էր տալիս): Այդքան փող ունենալով գրպանումը՝ Չիստեակօվը աւելի հանգիստ էր ու վստահ: Ամբողջ երեկոներ սենեակումը նստած երազում էր, թէ ինչպէս հիանալի կ'ապրի արտասահմանում, և արդէն սկսել էր մանր-մունր բաները դարսել ճանապարհի համար: Եւ երբ այդ իրերը դարսում էր, սիրտը լցւում էր մեղմ ու աղբիւրի ջրի նման վճիտ թախիծով, ինչ որ հեռաւոր, անյայտ ու քաղցր բանի կարօտով, և միշտ թըւում էր, թէ մոռանում է վերցնել հետը ինչ որ մի բան, ինչ որ սաստիկ կարեոր և թանկագին բան, առանց որի շատ անախորժութիւնների է հանդիպելու արտասահմանում:

Ընկերներին սկսել էր աւելի մեղմ վերաբերուել, չէր բարկանում վրաները, այլ միմիայն խղճում էր նրանց: Խղճում էր, որ

մնում են Տօլկաչօվի հետ, խղճում էր, որ այնքան շատ խմում են, և որ նրանց կեանքն էլ ուրիշների կեանքի նման դժգոյն է լինելու և տաղտկալի, ու ոչինչ չի յաջողելու նրանց այն լաւ բաներից, որոնց մասին երազում են երբեմն: Վայրենի երազի նման օտարրոտի, քասալին, մղձաւանջային կեանքը կլանելու է նրանց, ինչպէս լափել է հազարաւոր ուրիշներին, և ի զուր կ'անցնեն նրանց ջանքերը՝ մի ուրիշ, լաւագոյն կեանք ստեղծելու: Եւ մանաւանդ խղճում էր և՛ ռանդուն և խիզախ Կարուեվին, որ ուզում էր գլխովը պատը քանդել ու վերջին ժամանակները սաստիկ մռայլացել էր ու դիւրազրրդիւ դարձել:

—Սրի գնանք,—համոզում էր Չիստեակօվը:

—Ո՞ւր,—չէր հասկանում Կարուեվը:

—Արտասահման, էլի:

Կարուեվը գրգռուած պատասխանեց.

—Ես էլ կարծում եմ՝ ինչ է 'ստում,—

բայց իսկոյն զսպեց իրան ու քաղաքավարի աւելացրեց.—ի հարկէ, ինչո՞ւ էք մնում, գնացէք: Կը բժշկուէք, ջղերդ կը հանգստացնէք:

—Ուզում եմ ամառը Շվէյցարիայում ապրել:

—Շատ լաւ կ'անէք,—գովեց Կարուեվը

և քաղաքավարի մնաս բարև ասաց, ինչպէս մի անծանօթ մարդու: Ինքն էլ ուր որ գնալու էր առժամանակ:

Մարտի մէջերքին վաթսունչորսերորդ համարի տէրերից մէկի, Պանօլի, անուանակոչութեան օրն էր: Նա հրաւիրել էր նաև Չիստեակօվին: Արդէն ձիւնը վեր էր կացել, և սահնակներին փոխարինել էին անւաւոր կառքեր: Երբ Չիստեակօվը դուրս եկաւ վերջին դասից, գարնանամտի քաղցր թարմութիւն ու ջերմութիւն խփեց երեսին: «Քիչ է մնացել մինչև գնալս», — մտածեց նա, և սիրտը թռչունի նման թրթռաց, և հոգու մէջ ծագեց ինչ որ տխրութիւն, ինչ որ կսկիծ, ինչպէս ծագում է առհասարակ մի տեղից երկար ժամանակով հեռացողների սրտում, և խեղդուեց համատարած բերկրութեան և ցընձութեան ալիքում:

Վերևում տարածւում էր գիշերային սև երկինքը, և երկնքի երեսով խորհրդաւոր կերպով սլանում էին սպիտակ ամպերի ահագին քուլաներ, որպէս վիթխարի սպիտակ թռչուններ: Մի ուղղութեամբ էին սլանում նրանք, և նրանց արագ ու անձայն թռիչքը կարծէք մի հզօր կոչ լինէր նոյնպիսի ազատ ու երջանիկ թռիչքի «Քիչ է մնացել, քիչ» — մտածում էր Չիստեակօվը:

Նրա դալուց շատ առաջ էին հաւաքուել հիւրերը վաթսունչորսերորդ համարում: Արդէն թէյ ու օղի խմել էին և պատրաստուում էին երգելու: Չիստեակօվը յոգնած նստեց մի անկիւնում դարսած վերարկուների վերայ ու սկսեց բարեացակամ տխրութեամբ դիտել իր ընկերներին, — մի ամիս էր մնացել ընդամենը, և նա հեռանալու էր նրանցից երկար ժամանակով, նոյն իսկ ընդ միշտ: Խմբովին երկու ուսանողական երգ երգեցին, իսկ յետոյ առաջ անցան երեք հոգի՝ կօնսերվատօրիայի աշակերտուհի Միխայլօվան, որ լաւ սօսրանօ ձայն ունէր, ինքը տօնատէրը, որ երգում էր ուժեղ ու սիրուն բաս ձայնով, և մի չիկաներ ուսանող, որ տենօր էր: Լուսթիւն տիրեց, և բասը սկսեց երգել միայնակ ու դանդաղ, և Չիստեակօվը ցնցուեց, — այնքան անակնկալ սիրուն էր երգը:

Поко—койной но-о-очи всѣмъ уста-а-вшимъ...

(Բարի գիշեր բոլոր յոգնածներին...)

Հանդիսաւոր անգորրութեամբ, վսեմ թախիծով ու սիրով էին համակուած այդ վեհ և հզօրապէս զուսպ հնչիւնները, — ինչ որ մի մեծ ու մութ էութիւն, որպէս ինքը գիշերը, ինչ որ մի ամենատես, ուստի և կարեկցող ու անհունապէս տխուր էութիւն,



հանդարտ պարուերում էր երկիրը իր քնքոյշ քօղով, և մինչև երկրի ծայրագոյն եզրերը պէտք է հասնէր նրա հօր ու զուսպ ձայնը: «Բայց, Տէր իմ, մեր մասին է այդ երգը, մեր մասին»,—մտածեց Չիստեակօվը և ամբողջ մարմնով ձգուեց դէպի երգիչները:

Եւ երբ մարեց վերջին հնչիւնը, մէջ մտաւ հնչուն տենօրը ու կրկնեց նոյն խօսքերը,—կարծես թէ երկիրը արձագանք տուեց այդ կարեկից ու քաղցր խօսքերին, և աղաչանք էր հնչւում նրա աղօթող ձայնում:

—Покойной но-о-очи всѣмъ уста-а-вшимъ...

Եւ նոյն վեհ վշտով ու անդորրութեամբ սփռւում էր տարածութեան մէջ խաւարակերպ, աննական բասը.

—Весь день свой отдыха не зна-а-вшимъ...

(Որո՞նք ամբողջ օրը հանգիստ չեն ունեցել...)

Ինչ որ՝ արցունքի շիթերի նման չողոզուն ու թանկագին բան ընկաւ երկնքի բարձունքից և թափանցեց լայն ու թաւ բասի խաւարի միջով և մեղմ, ջերմ հառաչով խառնուեց երկրի հեծեծանքներին.

—Трудомъ купившимъ сво-ой по-о-кой!...

(Որո՞նք աշխատանքով են դնել իրանց հանգիստը...)

«Տէր իմ, Տէր իմ, այդ սա է երգում»,—մտածեց Չիստեակօվը, դիտելով օրիորդի գունատուած դէմքը:—«Օ՛, հոգեակ, մեր մասին է այդ, մեր մասին»:

Եւ երեք ձայները խառնուելով իրար, թափանցելով միմեանց մէջ, ի մի ձուլուելով և մի վեհ ու վշտալի ներգաշնակութիւն կազմելով, կրկնեցին.

—Покойной ночи всѣмъ уставшимъ, Весь день свой отдыха не знавшимъ, Трудомъ купившимъ свой по-о-кой! Յետոյ ուրիշ տխուր երգեր երգեցին, բայց Չիստեակօվը այլևս ոչինչ չէր լսում, և նրա ամբողջ էութիւնը թրթռում էր անհուն կարեկցութիւնից դէպի ինքը, որ ամբողջ օրը աշխատում էր անխնայ, և դէպի ինչ որ մի անդէմ, մեծ էակ, որ կարիք ունէր անդորրութեան, սիրոյ և մեղմ հանգստի:

Նրան սթափեցրեց Ռայկօ Վուկիչի շուրջը սկսուած ուրախ ու աղմկալից խօսակցութիւնը: Դարձեալ ձեռք էին առել Ռայկօին, իսկ նա՝ սովորութեան հակառակ՝ լուռ էր, և միմիայն կրէտի խայթոցի պէս սուր աչքերն արագ-արագ անցնում էին մէկի վրայից միւսին, և չարժուում էր երկճիւղ, ցցամազ կզակը:

—Ասա տեսնենք, Ռայկօ,—հարցնում էր վանկա Կօստիւրինը,—ձերոնց բոլորի քրթերն էլ կեռ են քոնի նման:

Ռայկօն դանդաղ կերպով պատասխանեց.

—Այս քանի օրերս սահմանի վրայ սպանել են Բօյօվիչ անունով մի սերբի: Թիւրքերն են մորթել:

Եւ ամենքը պարզ երևակայեցին այդ Բօյօվիչ ազգանունով մորթուած սերբին, որի մեռելատիպ դեղին քիթը կեռ է Ռայկօի քթի նման, և որի կոկորդի վրայ երևում է մի լայն ու սև վէրք: Տպաւորութիւնը անախորժ էր, և Կօստիւրինը շինծու ծիծաղով ասաց.

—Ի՛նչ մեծ բան է: Տեղումը շատ կան:

Ռայկօն քստմնեց, դռնատուեց, և երկձիւղ կզակի փշերը դողացին: Եւ երբ սկըսեց խօսել, ձայնը մետաղական խիստ հընչիւն ունէր:

—Դու խաբերայ ես: Ինչո՞ւ ես ոռւսաց ժողովրդական պար պարում: Դու հայրենիք չ'ունես, տուն չ'ունես: Դու խող ես:

Պատասխանը Չիստեակօյը տուեց, կարծես թէ նրան էր ուղղուած յանդիմանութիւնը: Խուլ ձայնով և հանդիստ ասաց.

—Իսկ դու, Ռայկօ, սիրո՞ւմ ես Սերբիան:

—Իհարկէ՛ սիրում եմ:

Ամենքը լուռ էին, և Ռայկօն վերցրեց հացի կոր դանակը ու թափ տալով օդի մէջ՝ վայրենի կերպով գոռաց.

—Կը սպանեմ: Ա՛խ, եթէ իմանաք՝ որքան սաստիկ է զայրոյթս: Ի՛նչպէս կսկծում է սիրտս: Ախ, ի՛նչպէս կսկծում է սիրտս...

Ուժգին կերպով դանակը նետեց դէպի պատը, և դանակը տափակ կողմով դիպաւ պատին ու զրնգալով յետ թռաւ: Ռայկօն առանց ընկերներէ վրայ նայելու դուրս եկաւ սենեակից:

Կէս ժամ անցած՝ Չիստեակօյը գնաց նրա յետեից. նրա խեղճը գալիս էր փոքրիկ Ռայկօի վրայ, որ այդքան սաստիկ սիրում էր իր փոքրիկ, իրան այդպէս մահացու կսկիծ պատճառող հայրենիքը: Երբ նա դեռ անցնու՞մ էր երկարուկ, կիսամութ միջանցքով՝ մոլորուելով միակերպ, միանման դռների մէջ, ալիանջին հասան ինչ որ օտնոցի կամ օգնակոչի նման օտարոտի հնչիւններ: Դաներից մէկի վրայ կաւիճով դրուած էր «Ռայկօ վուկիչ», և այնտեղից էին գալիս այդ տարօրինակ և այժմ արդէն բարձրաձայն հընչիւնները: Չիստեակօյի թխթխկոցին պատասխան չ'եղաւ, և նա ներս մտաւ՝ պատուհանի լուսաւոր ֆօնի վրայ աղօտ կերպով որոշելով Ռայկօի փոքրիկ, սրածև կերպա-

բանքը, — մութ սենեակի պատուհանում նրա-  
տած՝ Ռայկօն երգում էր արտասովոր բարձր  
կոկորդային ձայնով:

— Ռայկօ, — կամաց ձայն տուեց Չիս-  
տեակօվը:

Բայց Ռայկօն չէր լսում: Նա չը լսեց  
դռան թրխկոցը, չը լսեց Չիստեակօվի ոտ-  
նաձայնն ու իր անունը, նա երգում էր՝  
աչքերը յառած դիմացի մրտած բարձր ա-  
ղեսէ պատին: Հեռաւոր հայրենիքի մասին  
էր երգում. նրա խուլ տանջանքները, որ-  
բացած մայրերի ու կանանց արցունքներն էր  
ողբում. աղաչում էր իր հեռաւոր հայրենի-  
քին՝ տանել իրան, փոքրիկ Ռայկօին ու թա-  
ղել հայրենի հողում և երջանկացնել իրան՝  
հնարաւորութիւն տալով մահից առաջ համ-  
բուրելու իր ծննդավայրի գետինը. կատաղի  
վրէժխնդրութեան մասին էր երգում. սիրոյ  
և կարեկցութեան մասին էր երգում դէպի  
յաղթուած եղբայրները, սերբ Բոյօվիչի մա-  
սին, որի կոկորդի վրայ լայն ու սև վէրք է  
երևում, նրա մասին, թէ ինչպէս սաստիկ  
կսկծում է փոքրիկ Ռայկօի սիրտը, որ ինքը  
անջատուած է մայր հայրենիքից, իր թը-  
շուառ, բազմատանջ հայրենիքից:

Չիստեակօվը չէր հասկանում երգի բա-  
ուերը, բայց լսում էր հնչիւնները, իսկ այդ

հնչիւնները՝ վայրենի, բիրտ ու տարերային,  
ինչպէս մայր երկրի հառաչները, և աւելի  
նման անտէր մնացած շան օճնոցի, քան  
մարդկային երգի, տոգորուած էին այնպիսի  
անել թախիծով ու կծու առելութեամբ, որ ա-  
ռանց բառերի էլ պարզ կերպով երևում էր  
երգչի արիւնյուլայ սիրտը:

Ռայկօի ձայնը մարեց՝ մի բարձր, գայ-  
րալից զիւ հնչիւն արձակելով, և երկու ըն-  
կերները երկար ժամանակ մնացին այգպէս  
լուռ նստած: Յետոյ Չիստեակօվը աւելի մօ-  
տեցաւ Ռայկօին ու տեսաւ գայլի աչքերի  
նման վառուող չոր ու գայրազին աչքերը:

— Ռայկօ, — ասաց, — վաղուց է՝ հայրն-  
նիքդ չես տեսել: Գնա տես, ես փող կը տամ  
քեզ: Աւելորդ փող ունեմ:

— Տուն, կայ այնտեղ, — մտախոհ ասաց  
Ռայկօն:

— Ի՞նչ տուն:

— Տուն, էլի: Չես իմանում՝ տունն ինչ-  
պէս է լինում: Եւ երբ սայլը անցնում է մօ-  
տով, ճոռում է, վայ-վայ է անում:

— Ա՛ն այս փողը, Ռայկօ:

— Մի խանդարի ինձ, — ասաց Ռայկօն:  
— Մի խանդարի, խնդրեմ: Գնա՛ ձերոնց մօտ:  
Ինձ մենակ թող: Սիրտս այրում է կսկիծից:  
Բայց Չիստեակօվը չը գնաց ընկերների

մօտ, այլ բարձրացաւ իր սենեակը և մըթ-  
նում Ռայկօի պէս նստեց պատուհանում ու  
սկսեց նայել երկնքին, որի երեսին ինչ որ  
լաւ բան կարգաց այսօր: Էլի այնպէս խոր-  
հըրգաւոր ու լուռ սլանում էին՝ վիթխարի  
սպիտակ թռչունների նման ամպերը, և նրանց  
արանքին վիհերի պէս սեին էր տալիս ան-  
յատակ երկիրքը, բայց օտար և սառն էր  
այժմ այդ երջանիկ թռիչքը և ոչինչ չէր ա-  
սում մտազբազ մարդուն:

— «Շուտով ես էլ այդպէս կը թռչեմ»,  
— մտածում էր Չիստեակօյը, աշխատելով  
նորոգել մի ժամ առաջ զգացած ազատու-  
թեան ու թեթևութեան զգացմունքը, բայց  
կրճքումը ծագում էր մի ուրիշ, անորոշ ու  
զօրեղ զգացմունք, ծագում էր ու սաստկա-  
նում և թրթոռում ու թրպոտում այնտեղ,  
ինչպէս թռչունը վանդակում: Եւ նա հաս-  
կացաւ, թէ ինչ էր այդ. նա հասկացաւ, որ  
ինքն էլ Ռայկօի պէս սաստիկ ուզում էր  
երգել և նոյնպէս երգել հայրենիքի մասին:  
Եւ նա ուրախացաւ, որ հասկացաւ այդ,  
ժպտաց և բոլորովին պարզ զգաց կրճքումը  
փակուած աղաչանքի ձայները և ջերմ ու  
հնչուն արցունքները: Բերանը բաց արեց,  
բայց մտածեց, որ յանկարծ մէկը կարող է  
ներս մտնել քւ տեսնել իրան երգելիս, և

ամաչելով այդ բանից՝ դուռը կողպեց բանալիի  
երկու պտոյտով: Եւ դէպի պատուհանը վե-  
րագտանալիս, չը գիտեմ ինչու, ստաների ծայ-  
րերի վրայ էր գընում:

— Դէ,—ասաց ինքն իրան ու սկսեց եր-  
գել ինչ որ մի բան առանց բառերի— և այն-  
քան դժուծ, այնքան անվճռական էր ար-  
ձակած ու ողորմելի ջղաձգութեան մէջ մե-  
ռած ձայնը, որ սարսափ եկաւ վրան: «Պէտք  
է խօսքեր գտնել, առանց բառերի չի կա-  
րելիք»,— շտապեց արդարացնել նա ինքն ի-  
րան ու սկսեց բառեր փնտրել, և շատ բառեր  
անցան մտքովը, բայց չը կար նրանց մէջ և  
ոչ մէկը, որ բղխէր հայրենասիրութեան  
զգացմունքից: Նա լարեց ամբողջ յիշո-  
ղութիւնը, ամբողջ երևակայութիւնը, փընտ-  
րեց անցեալում, փնտրեց կարգացած գրքե-  
րում— և շատ կային հնչուն ու գեղեցիկ խօս-  
քեր, բայց չը կար և ոչ մէկը, որով կարո-  
ղանար տանջուող զաւակը զիմել իր մայր-  
հայրենիքին: Նա շատ լաւ զգում էր այդ  
խօսքը, նա տեսնում էր այդ խօսքը և դի-  
տէր, թէ ինչով է դանազանուում ուրիշ խօս-  
քերից,— միւս բոլոր խօսքերը տափակ են ու  
աղքատ, ինչպէս եկեղեցու դռան մուրաց-  
կանները, իսկ այդ խօսքը թաթախուած է  
արեան ու արցունքի մէջ, ջերմ է, ինչպէս

հրաշէկ ածուխը, և պայծառ, ինչպէս երկնային հուրը,— և այդ խօսքը պատուում էր լեզուի ծայրին, բայց չէր կարողանում գտնել: Եւ այնպէս դատարկ ու աղքատ զգաց իրան, ինչպէս յետին, ամենայնպէս մուրացկանը, որի հողին չոր է ու ցամաք, ինչպէս իրան նետուած ողորմութիւնը:

—Տէր Աստուած, Տէր Աստուած,—ինչպիսի բան է այս: Բայց չէ որ ես լաւ մարդ եմ, լաւ մարդ:

Եւ մտածեց, որ աւելի շուտ կարող է գտնել փնտրածը, եթէ սկսի գրել: Դողգոջուն ձեռներով կտարատելով լուցկիները՝ վառեց մոմը, կատաղաբար վայր գցեց սեղանից գերմաներէնի դասագիրքը, մի թերթ թուղթ գրեց առաջը ու գլուխը կախ գցած՝ խոր մտածմունքի մէջ ընկաւ: Եւ ձեռքը՝ խզրզելով ու անվճռական կերպով՝ գրեց.

«Հայրենիք»:

Ու կանգ առաւ: Ու աւելի հաստատ կերպով կրկնեց.

—Հայրենիք:

Ու արագ-արագ, խոչոր տառերով վերջացրեց.

—Ներքի ինձ:

Զիտեակովը նայեց իր գրածին և երեսներվայր ընկաւ թղթի վրայ ու լաց եղաւ կա-

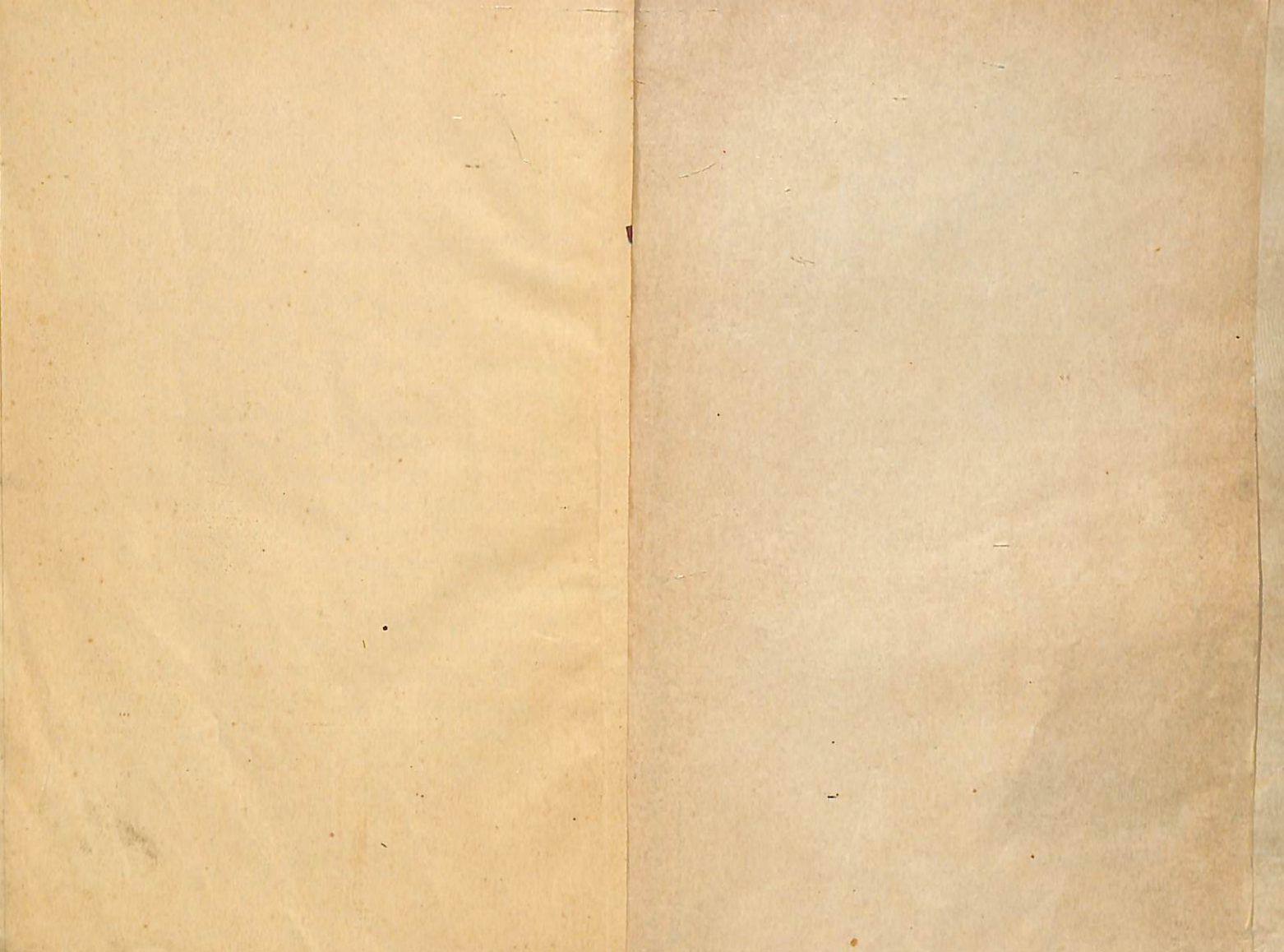
րեկցութեան զգացմունքից դէպի հայրենիքը, դէպի ինքը, դէպի բոլոր աշխատաւորները, որոնք չը գիտնէ, թէ ինչ է հանգիստը: Եւ սարսափ զգաց, որ կարող էր հեռանալ հայրենիքից երկար ժամանակով, նոյնիսկ ընդմիջտ, ու մնունել այնտեղ, օտար նրկրում, և մարող լսողութեամբ ականջ դնել խորթ ու օտար խօսքերի: Եւ հասկացաւ, որ չի կարող ապրել առանց հայրենիքի ու չի կարող երջանիկ լինել, մինչ թշուառ է հայրենիքը, և այդ նոր զգացմունքի մէջ կար հզօր բերկրութիւն և հզօր, տարերային, հազարաձայն վիշտ: Այդ զգացմունքը խորտակեց այն շղթաները, որոնց մէջ տառապում էր նրա հոգին, ի մի ձուլեց նրա հոգին իր անյայտ, բիւբանձն, բազմատանջ եղբօր հոգու հետ, և կարծես հազարաւոր հրեղէն սրտեր երերացին նրա հիւանդոտ, ցաւատանջ կրթքում: Եւ ջերմ արցունք թափելով, ասաց.

—Ա՛ն ինձ, հայրենիք:

Իսկ ներքեում նորից սկսեց երգել Ռայհօն, և վայրենորէն ազատ ու անվեհեր էին դայրազին ու վշտոտ հնչիւնները նրա երգի:

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

4



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0310523



ՆԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1.	ԼԵՒ ՏՈՂԱՅՅՈՅ. Յարսթիւն . . .	1 ս. 50 կ.
2.	ՍԻՓՅՆՍ ՊՕԻԷ. Փրօման կրօնք և Ռեպլէր ուսգ. . . . .	1 ս. —
3.	ԱՄՓՅՆՉ ՊՕԻԷ. Իրօչգրկերը Կօմսըր և առաւորը անօրէր . . .	— 3 կ.
4.	Կ. ՔԼԱՍՍՄՊՅՈՅ. Երկրաւոր շերք . . . . .	1 ս. —
5.	Վ. ԴՕ ՆԵՅՍ. Ակոնայ մար- դուստր . . . . .	— 1 կ.
6.	ԳԷՅՐԻ ԲՐԱՆԻԷՍ. Բազմանկէզը և հերոսը . . . . .	— 25 կ.
7.	Վ. ԼՈՒՆԿԵՎԻՉ. Պատիկ է բոյ. չստիկ է . . . . .	— 5 կ.
8.	ԺԱՅ ԲԱՅԻՍՅ ԴՕՎԼԼ . . . . .	— 10 կ.

Գրքագան առաջնորդ ծախում է նաև.

9.	Հ. ՄԵՆԿԵՎԻՉ. Առանց դուա- նանքի. Թարգմ. լեհերէնից Տ. Յեմ. Գրիսեան և Ե. Թա- ղի մեղս ան . . . . .	1 ս. 25 կ.
----	---	------------